

ARİSTOTELES’TE İNSAN KAVRAMI

Şerif Fatih AKKAĞIT¹

ÖZET

Bu makale Aristoteles düşüncesinde insan kavramını, insanın doğasını ve onu diğer canlılardan ayıran nitelikleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmada “Aristoteles düşüncesinde insanın doğası nedir? İnsanı insan yapan şey nedir?” sorularına cevap aranmıştır. Aristoteles üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların Aristoteles düşüncesinde insan kavramını belirli bir yönden ele aldıkları görülmektedir. Aristoteles’in eserleri incelendiğinde ise onun, insan doğasının ruhsal, ahlaki ve politik yönlerini birbirini tamamlayan nitelikler olarak ele aldığı tespit edilmiştir. Yapılan literatür çalışmasında Aristoteles’in insan doğasını ruhsal, ahlaki ve politik yönlerden bir bütün olarak ele aldığına dair önemli bulgulara rastlanılmıştır. İnsan doğası gereği canlı bir varlıktır ve onun canlılığının nedeni bedeninin formudur; yani ruhtur. Aristoteles’e göre ruh bitki ve hayvanlarda da bulunmaktadır. Ruh belli yetilere sahiptir ve bu yetilerden bazıları tüm canlı varlıklarda ortaktır. Ruhun kimi yetileri de sadece bir canlı türünün doğasında bulunmaktadır. İnsan ruhu, diğer canlıların ruhunda bulunmayan düşünme yetisine sahiptir. Aristoteles düşünme yetisi ile iyi kavramı arasında bir bağlantı kurar. İnsanın amacı en iyiye ulaşmaktır ve onun için en iyi şey mutluluktur. İnsan mutluluğa sadece ruhunun akla uygun etkinliğiyle ulaşabilir. Yani insanın iyi yaşama ulaşması için akla, düşünmeye ihtiyacı vardır. Aristoteles insanın en iyiye ulaşabilmesi ve yetkinleşebilmesi için topluma, yasalara ve devlete ihtiyacı olduğunu söyler. Aristoteles’in “İnsan doğası gereği politik bir hayvandır.” derken kastettiği şey insanın en iyiye yani mutluluğa ancak toplum ve polis içerisinde ulaşabileceğidir. Araştırma sonucunda Aristoteles’e göre insanın; düşünen, düşünerek iyiyi isteyen, en iyiye ulaşmak için de toplum içinde yaşamak zorunda olan bir doğaya sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, İnsan, Ruh, İyi, Mutluluk

THE CONCEPT of HUMAN in ARİSTOTLE

ABSTRACT

This article reveals the concept of human, the nature of human and the qualities that distinguish him from other living things in Aristotle's thinking system,. In this context, in the study, such questions answers are going to be

¹ Şerif Fatih Akkağıt, M.E.B. Felsefe Öğretmeni/Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü, fatihserif@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7945-5088.

sought "What is the nature of human in Aristotle's thought? What is the thing that makes a human as human?". When the studies on Aristotle are examined, it is seen that these studies deal with the concept of human in Aristotle's thought from a certain aspect. When Aristotle's works are examined, it has been determined that he considers the spiritual, moral and political aspects of human nature as complementary qualities. In the literature study, important findings were found that Aristotle had considered human nature as a whole in aspects of spiritual, moral and political. Human is a living being by its nature, and the reason of its vitality is the form of his body, which is, the soul. According to Aristotle, the soul also exists in plants and animals. The soul has certain abilities and some of these abilities are common to all living beings. Some abilities of the soul belongs to only one certain species. The human soul has the ability to think, which is not found in the souls of other living things. Aristotle makes a connection between the ability and the term of good. Human's goal is to reach the best, and the best thing for him is being happy. Human can reach to happiness only by the rational activity of his soul. In other words, a person needs logic and thinking in order to reach a good life. Aristotle says that people need society, laws and state in order to reach the best and become competent. The discourse of Aristotle which is "Human is a political animal." means that one can reach to the best which is indeed happiness, by only being among the society and with police. As a result of the research, according to Aristotle, human; It has been seen that he has a nature that thinks, wants the best by thinking, and has to live in society in order to reach the best.

Keywords: Aristotle, Human, Soul, Good, Happiness

1. GİRİŞ

İyi nedir, İyilik nedir, İnsan nedir, İnsanlık Nedir? gibi bir kavramın *ne* olduğunu soran sorular bir neliği sorguladığından felsefidir ve cevap olarak bir tanım ister. Her tanım, neliği sorulan kavramı sınırlandırır. İngilizce *-tanım, tanımlama-* anlamlarına gelen *definition* kelimesindeki *finition -bitirme, sonlandırma-* anlamına gelmektedir. Bitirme, sonlandırma adımı tamamlama ile karıştırılmamalıdır. Dolayısıyla biz insanı tanımlarken neyi tanıma dâhil edeceğimize neyi tanımın dışında bırakacağımıza karar vermeliyiz. Bu çerçevede Aristoteles felsefesinde insan kavramını ruhsal, ahlaki ve politik yönden inceleyeceğiz.

Aristoteles'e göre insan doğal bir varlıktır. Her doğal varlık yer açısından, büyüme ve eksilme açısından, nitelik değiştirme açısından devinim ve durağanlık ilkesini kendi içinde taşır (Aristoteles, 2014a: 192b5-10). İnsanı doğal bir varlık olarak kabul ettiğimizde onun doğasından bahsetmemiz gerekecektir. İnsanın doğası bir anlamda özü gereği sahip olduğu hareketin ilk ilkesidir. Bir başka anlamda insanın doğası; insanı insan yapan şeydir yani onun canlılığının nedeni ve

mahiyetidir (Aristoteles, 2017a: 1014b). Aristoteles'e göre doğal olarak var olan veya varlığa gelen her şey kendisinde oluş ve varlığın doğal ilkesini taşıdığı halde bir forma sahip olmadığı sürece o varlığın henüz doğasının olmadığını söyleriz. Dolayısıyla doğal bir varlık madde ve formdan meydana gelen bir varlıktır (Aristoteles, 2017a: 1015a5). İnsan kavramının mahiyetinden bahsettiğimizde; "İnsanda hangi nitelikler vardır, insanın işlevi, amacı, doğası, formu nedir?" sorularına cevap aramalıyız. Bu sorular bağlamında insan var olmak bakımından hem kendi varlığını hem de bütün olarak evrenin varlığını anlamlı kılabilen bir varlıktır. Nitekim yaşamın anlamı da insanla beraber ortaya çıkmaktadır. İnsanı evrenden bir anlığına çekip çıkardığımızda geriye kalanların sadece var olduklarını ama anlamlı olmadıklarını keşfederiz (Özcan, 2016: 11). Anlam arayışındaki insan Aristoteles'e göre canlı olan bir varlıktır. Bu canlılık Aristoteles düşüncesinde insanı insan yapan en temel özellik olmaktadır. Onun felsefi sisteminde, insanın canlılığının nedeni ve formu *ruhtur (psykhe)*. Varlığa canlılık veren şey; *psykhe*'dir. Canlı varlıkların doğaları arasındaki benzerlikler ve farklar onların ruhlarını incelemekle ortaya konabilir. Nitekim insan ruhu diğer canlı varlıklarla bazı ortak yetilere sahiptir. Fakat insan ruhu diğer canlıların ruhundan ayrı olarak düşünme yetisine sahiptir ve bu onun doğası gereğidir.

Aristoteles insan için en iyi şeyin mutluluk olduğunu söyler. Mutluluğun tam olarak ne olduğunu ortaya koymak için insanın işinin ve amacının ortaya koyulması gerekir (Aristoteles, 1997: 1097b20-25). İnsanın işi, bir şeyi yaparken iyiyi amaçlamasıdır. Bu da ruhunun akla uygun etkinlikle mümkündür. Yani insansal iyi onun erdeme uygun etkinliğidir (Aristoteles, 1997: 1098a5-10). Burada insanın yaşamı ile iyi arasında bir ilişki söz konusudur. İnsan sadece yaşayan bir varlık değildir. O aynı zamanda iyi yaşamayı arzulayan bir varlıktır. İnsanın iyi yaşamayı için akla ve düşünmeye ihtiyacı vardır. Aristoteles insanın doğal olarak hem düşünen hem de düşünerek eyleyen bir canlı olduğunu söylemektedir. İnsan diğer canlı varlıklardan farklı olarak eylemlerinde düşünür ve böylece iyiye, kötüye, doğruya, yanlışla ulaşır ve bu eylemlerinin sonucuna göre tekrar düşünür. İnsan sahip olduğu ruhsal yetiler sayesinde düşünebilmekte, akledebilmektedir. En iyiye yani mutluluğa ulaşabilmek için ise akla ihtiyacı vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere Aristoteles düşüncesinde en iyiye ulaşmak, ahlaki erdemlere sahip olmak için; düşünen bir ruha sahip olmak gerekmektedir. Dolayısıyla insanın ruhsal doğası ile ahlaki doğası arasında doğrudan bir bağlantının olduğu düşünülmektedir.

Aristoteles'e göre insan doğası gereği politik bir hayvandır (Aristoteles, 2017b: 1253a). O *Politika*'da insanın toplumsal ve politik doğasını araştırmıştır. İnsan hem bireysel hem de toplumsal olarak iyi yaşama yönelen, iyiyi isteyen bir varlıktır. Aristoteles'e göre insanın doğası gereği sahip olduğu yetiler ancak toplum içerisinde yaşarsa değerli olur. İnsan iyiye ve mutluluğa ancak toplum içerisinde yaşayarak ulaşabilir. İnsan iyiye ve mutluluğa ancak ve ancak toplum içerisinde ulaşabilecektir; insanın toplumsal doğası ile ruhsal ve ahlaki doğası arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmelidir. Zira insanın politik bir hayvan olarak doğasına uygun etkinlikte bulunabilmesi için; kendi ruhsal yetilerinin akla uygun etkinliği ile erdemli, ahlaklı bir varlık olması gerekmektedir.

Bu makalede Aristoteles felsefesinde insan kavramı; ruhsal, ahlaki ve politik yönden tartışılacaktır. Bunun nedeni Aristoteles düşüncesinde insan doğasının ruhsal, ahlaki ve politik olarak hiyerarşik biçimde birbirine doğrudan bağımlı olduğunu düşünmemizdir. Dolayısıyla genel itibarıyla Aristoteles felsefesindeki; insan ruhu ile diğer canlıların ruhu arasındaki farkları, insan doğasının iyi ve kötü ile ilişkisini, insanın mutluluğunu ve son olarak insanın politik olarak doğasını, onun polis içindeki durumunu, politik erdemlerini ortaya koymaya çalışacağız.

2. ARİSTOTELES'TE İNSAN RUHU (*PSYKHE*)

Antik Yunan dilinde *psykhe* sözcüğü Türkçeye genellikle *ruh* olarak çevrilmiştir. Oysa Aristoteles'in felsefe yaptığı dönemde *psykhe* kavramı esas itibarıyla '*can, dirilik*' anlamlarına gelmekteydi. *Psykhe* kavramı Arapçaya '*nefs*' olarak İngilizceye ise '*can, dirilik, canlılık*' anlamlarına gelen *soul* olarak çevrilmiştir (Peters, 2004: 304-305; Jeager, W. 2019: 120-121). '*Hava, nefes, soluk, yaşam soluğu, tanrısal tinden üfürülmüş olan*' anlamlarına gelen *pneuma* kavramı ise İngilizceye *spirit*, Arapçaya ise *ruh* olarak çevrilmiştir. Esas itibarıyla Türkçede *ruh* dediğimiz kavram *nefs*'tir (Peters, 2004: 321-336). Aristoteles felsefesinde *psykhe* kavramının doğrudan *ruh* kavramına karşılık gelmediği bilinmelidir. *Psykhe* varlığı canlı kılan şeydir. Aristoteles'in *Ruh Üzerine* olarak çevrilen eseri esas itibarıyla canlıların doğasını incelemektedir. Aristoteles temel olarak canlı varlıkların doğası ile cansız varlıkların doğası arasındaki farkları ortaya koymayı amaçlamıştır. Fakat çeviride yaşanan zorluklar nedeniyle *psykhe* kavramı genel eğilime uyularak ruh olarak kabul edilmiştir. Ruh kavramı özellikle dini metinlerde, insanı insan yapan şey ve insan öldükten sonra da yaşamaya

devam eden yani ölümsüz bir yapıda olan varlığın maddi olmayan kısmı olarak tanımlanmaktadır.

Aristoteles ruh için ilk olarak genel bir belirlenimde bulunur. Ona göre bir şeyin ruhunun olması, onun fiilen işlev görebilen canlı ve doğal bir beden olduğu anlamına gelir. Aristoteles daha sonra ruhun işlevleri ve yetileri hakkında açıklamalarda bulunur. Ruh canlıların maddi bir parçası değildir, ancak ruh güçler, kapasiteler, yetiler kümesidir. Bir ruha sahip olmak bir yeteneğe sahip olmaya benzer. Beceriler ve yeteneklerin insanlardan ayrı olamaması gibi ruhlarda bedenlerden ayrı var olamazlar. Ruhun yetileri ne tamamen bedene bağlıdır ne de tam anlamıyla ondan ayrıdır. Ancak bu yetilerin fiziksel birer kapasite olduğu savunulabilir (Barnes, 2000: 106-107). Lear (2007: 97) ise Aristoteles'in ruh açıklamaları ile ilgili şunu düşünür: Ruh, cansız bir bedene hayat veren bir bileşenden çok canlı bir organizmanın belirli bir yönüdür, işleyen bir birliğin paradigmasıdır.

Aristoteles ruhun doğası üzerine düşünürken aslında canlılığın *arkhesini* arıyordu. Canlılar ancak ruh sayesinde yaşıyor ve ruh sayesinde birbirlerinden farklı şekillerde davranıyorlar. Ruh canlıların algılamasını, hissetmesini, hareket etmesini ve düşünmesini sağlayan şeydir. Bu nedenle Aristoteles'e göre ruh canlılığın ve yaşamın temelidir. Canlıların büyümesi, sindirmesi, çoğalması ve soluması ancak ruh sayesinde olmaktadır (Caston, 2012: 316-317). İnsana da canlılık veren ilke onun ruhudur. İnsan, sadece madde veya sadece ruhtan meydana gelen bir varlık değildir. Aristoteles'e göre ruhun insana canlılık özelliği vermesi onun sadece ruhtan oluştuğu anlamına gelmemektedir. İnsan beden ve ruhun bütünlüğünden oluşur. Beden olmadan ruhun etkinliği gibi görünen cesaret, istek gibi duygulanımlar da olmaz. İnsan hem bedensel hem de ruhsal bir varlıktır. Yani beden ve ruh insan doğasında bütünlük arz etmektedir. Aristoteles, insandaki ruh ve beden ayrı şeyler olduğunu iddia eden düalist görüşe katılmaz. O, insana canlılık vermesine rağmen, insanın salt ruhtan oluşmadığını söylemektedir. Aristoteles ruh üzerine düşüncelerini yazdığında Platonizm'den oldukça uzaklaşmıştır. İnsan iki ayrı şeyden; bir ruh ve bir bedenden oluşan bir varlık değildir artık. Aristoteles'e göre insan tek bir şeydir; ruhu beslenmiş bir beden veya bedenlenmiş bir ruh, maddeleşmiş bir formdur (Hardie, 1964: 54). Yani o, hocası Platon gibi ruh ve beden ayrılığını değil, insanda ruhun ve beden birliktedir. Ruh ancak bedenle birlikte işleyen bir şeydir. Ruhun yetileri eylemler ve duygulanımlar aracılığıyla kendini gösterir ve beden olmadan var olamazlar. Ruh bedensel ilkelere sahiptir ve canlı olmak demek belirli kapasitelere sahip bir

beden olmak demektir. Ruhun yetileri herhangi bir beden olmadan var olamaz. Bu anlamda ruhsal yetilerin bedenden ayrı düşünülmesi yürümenin bacaklardan ayrı olarak gerçekleşebileceğini düşünmek kadar saçmadır (Barnes, 2000: 108). Aristoteles genel olarak varlık alanına uyguladığı madde-form öğretisini ruh-beden problemini açıklama üzerine de kullanmıştır. Ona göre ruh formdur, fiildir; beden ise ruhun maddesidir yani kuvvedir. Aristoteles'e göre ruhun bedenle olan ilişkisi gözün görme ile olan ilişkisine benzer. Göz yalnızca görme işini yerine getiren bir organdır. Görme etkinliği ortadan kalkınca göz artık işlevini yitirecektir. Görme olmadan işlevini kaybedecek olan göz gibi ruhu olmayan beden de işlevini kaybedecektir. Dolayısıyla insanı neyse o yapan şey, ruhtur. Beden ruh ilişkisinde bir bağıllık söz konusudur. Ruh bedensiz olmaz, beden de ruhu olmadan yok olacaktır. Yani ruh bedeni terk ettiğinde beden doğal olarak formunu kaybedecektir (Kaya, 2014: 93).

Ruh ilk etkinliktir yani yaşama gücüne sahip doğal şeylerin birinci etkinliğidir. Ruh ilk etkinlik kabul eden Aristoteles Grekçe aynı anlama gelen *entelekheia* kavramını kullanır (Aristoteles, 2014b: 412a15-20). *Entelekheia* kavramı, kelime anlamı olarak “*tamamlanma, mükemmel duruma gelme, edimsellik, son olma, bir şeyin sonu olarak tamamlanma*” anlamlarına gelir. Başka bir anlamı da “*tamamına veya ereğine ermiş faaliyet*” şeklindedir. Aristoteles *entelekheia* kavramını *energeia* kavramıyla birlikte kullanır. Bu iki terim benzer anlamlara sahip olsa da özdeş değildir. *Energeia*, “*işleme, etkinlik, fiil, edim, gerçekleşme*” anlamlarına gelir ve Aristoteles tarafından “*işlemek, faal olmak*” anlamında kullanılır (Peters, 2004: 104-105). Aristoteles ruhun birtakım yetilerden oluştuğunu söylemektedir. *Energeia*, insan ruhunun sahip olduğu potansiyeli etkin hale getirerek *entelekheia* 'ya doğru yönelir. Böylece insan etkin bir yaşam sürebilecektir (Erkızan, 2012: 107-108-109).

Aristoteles, ruhun insanın ilk etkinliği olduğunu söyler. İnsan ruhindaki potansiyelleri ve yetileri etkin hale getirdiği oranda olgunluk düzeyine erişebilecektir. Aristoteles'e göre bütün canlıların doğası ruhsaldır. Ruhun yani canlılık ilkesinin olgunluk düzeyi her canlıda farklı bir seviyededir. Canlıların farklılaşmasında en önemli etkenlerden biri ruhun ulaştığı bu olgunluk seviyesidir. Ruh bedenin ilk etkinliği olması bakımından sadece insana özgü bir etkinlik de değildir. Aristoteles bitki ve hayvanların da birer ruha sahip olduğunu söylemektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken unsur; insan ruhunun doğası, mahiyeti ve yetileri bakımından diğer canlıların ruhuna ne ölçüde benzediği ve ne

ölçüde onlardan ayrıldığıdır. Bu benzerlik veya ayırım ancak ruhun yetilerini hiyerarşik bir şekilde sıralamakla yapılabilir (Waerdt, 1987: 630).

Ruhta beslenme, büyüme, yer değiştirme, dinginlik, duyumsama, zekâ gibi yetilerden sadece birinin bulunması öznenin yaşadığını söylememize yeter (Aristoteles, 2014b: 413a20). Aristoteles ruhun bu yetilerini en alttan başlayarak ele almaktadır. Canlıların bazılarının ruhunda bu yetilerin bir tanesi bazılarında birkaçı bazılarında da hepsi vardır. Canlıların birbirinden farklı olmasını sağlayan şey de ruhlarının farklı yetilerden meydana gelmesidir (Aristoteles, 2014b: 414a30). Aristoteles'in düşüncesinde ruhun yetilerinin hiyerarşik bir yapısı vardır. Aristoteles'te ruhun yetileri arasındaki bu hiyerarşi ontolojiktir (Barnes, 1971-1972: 102). O, canlıları genel itibarıyla bitkiler, hayvanlar ve insanlar olmak üzere üç gruba ayırır. Bu canlıların beslenme, üreme, hareket, isteme, duyum ve düşünme gibi belli başlı yetileri vardır ve bu canlı türlerinin sözü edilen farklı yetileri de yine birbirinden farklı ruh yapılarında bulunur. Bitkiler, beslenme ve üreme faaliyetleri için besleyici ruha sahiptir. Hayvanlar hareket, arzu, duyum gibi faaliyetleri yerine getirmek için duyuşsal ruha sahiptir. İnsan ruhu ise düşünme ve akletme yetilerine sahiptir (Arslan, 2017: 216-217). Ruhun bu kapasiteleri sadece bir kümelenme şeklinde değildir, bir birlik oluşturacak şekilde birbirleriyle yakından ilişkilidir. Ruhun en düşük kapasitesi, daha yüksek olanlar olmadan var olabilir ancak hiyerarşik olarak üstte bulunan kapasiteler alttaki kapasiteler olmadan var olamaz (Sorabji, 1974: 64). Yani besleyici ruh, duyuşsal ruh ve düşünen ruh arasında kapsayıcı ve hiyerarşik bir ilişki vardır. Hayvanların duyuşsal ruhu, bitkilerin bitkisel ruhunu kapsamaktadır. Nitekim insanın düşünen ruhu hem bitkilerin bitkisel ruhunu hem de hayvanların duyuşsal ruhunu içinde barındırır (Aristoteles, 2014b: 415a5-10). Ruh hiyerarşisinde en altta bulunan ve aynı zamanda her canlıda ortak olan besleyici ruh sayesinde, tüm canlı varlıklar hayat bulur. Besleyici ruhun yetileri beslenme ve üremedir (Aristoteles, 2014b: 414a25). Besleyici ruh tek başına var olabilirken hiyerarşik olarak üstte olan ruh yetileri, alttaki yetilere bağımlıdır. Yani besleyici ruh olmadan duyuşsal ruh, duyuşsal ruh olmadan düşünen ruh olmayacaktır. İnsan ise diğer varlıklardan farklı olarak bilgin olandır. O hem bilgindir hem de bilime sahiptir (Aristoteles, 2014b: 417a25). İnsan ruhu dünyayı algılama yeteneğine sahiptir. Bunun yanında onun ruhu sadece dünyayı algılamakta kalmaz aynı zamanda dünyayı anlar ve anlamlandırır. Bu özelliklerle de kendisini diğer tüm hayvanlardan ayırır (Lear, 2007: 116). Aristoteles ruhun gerçek anlamda insanda bulunduğunu ve insan ruhunun olgunluk seviyesi olarak en üst derecede

olduğunu söyler. İnsan ruhu, ruhsal tüm yetilere sahiptir. İnsan sahip olduğu ruh sayesinde algılayıp düşünebildiğinden, insani ruh madde değil formdur (Kaya, 2014: 95).

Aristoteles, ruhun bahsedilen bu yetilerinin hepsini madde ve formun ortak etkinliğinden aldığı söylemektedir. Aristoteles'in insan ruhu hakkındaki düşüncelerinden söz ederken; algılama, akıl sahibi olma, düşünme, bilme yetilerinden de söz etmemiz gerekir. Aristoteles'e göre insan ruhu *aisthesis* ve *phantasia* yetileri olmadan düşünemez. Bu nedenle ruhun; *aisthesis*, *phantasia* ve *nous* yetilerinden bahsetmemiz gerekecektir.

2.1. *Aisthesis*

Aristoteles'e göre duyumlama; etkisinde kalınan bir hareketin ve bir edilginin sonucudur, bir tür değişimdir (Aristoteles, 2014b: 416b30). Buradan hareketle Aristoteles; bitkilerde duyumlamanın olmadığını ve ancak hayvanlarla birlikte ortaya çıktığını söylemektedir. Duyumlama için duyusala ihtiyaç vardır ve duyum temelde özne ve duyusalın ortak bir fiili olmaktadır (Arslan, 2017: 219). Aristoteles duyu kavramını duyulurların biçimlerini maddesiz kabul etme gücü olarak tanımlamıştır. Yani algı; algılanan nesnenin formunun, maddesi olmadan duyumlanması olarak ifade edilebilir (Barnes, 1971-1972: 108-109). Öte yandan algılanan nesne duyu organlarından uzaklaşsa bile duyumun nesnesinin algısı ve imgesi duyu organlarında varlığını sürdürecektir. Duyumlama bir tek insan ruhunun yetisi değildir. Bu yeti hayvan ruhunda da bulunmaktadır. Hatta duyumlama konusunda bazı hayvanların ruhu, insanlardan daha yetkindir. Duyumlama yetisi aynı zamanda hayvan ruhunu, bitki ruhundan ayıran yetidir. Düşünce ise sadece insan ruhunun yetisidir. Aristoteles duyumlama olmadan *phantasia*, *phantasia* olmadan da düşünce olmayacağını söylemektedir (Aristoteles, 2014b: 427b15). Duyumlama ve algılama yetisinin hem insan hem de hayvan ruhunda olduğunu gördük. Fakat duyumlama ve algılama mekanizmaları insan ve hayvanda farklılaşmış biçimdedir. İnsan ruhunun diğer canlıların ruhundan farkı; zekâ ve akıl yürütme, yargıda bulunma yetisidir (Aristoteles, 2014b: 414b15). Bu nedenle insan ruhu hem bitki hem de hayvan ruhunun yetilerine sahiptir.

2.2. *Phantasia*

Duyumlama Aristoteles'e göre tüm hayvanlarda bulunur; fakat akıl sadece insanda bulunmaktadır. Ona göre gerçek duyulurların duyumlaması her zaman doğrudur ve bütün hayvanlarda bulunur. Oysa düşünce doğru veya yanlış olabilir ve akıldan pay almayan hiçbir canlıda

bulunmaz. Aristoteles duyumlama ve düşünme arasına *phantasia* yetisini yerleştirmiştir. *Phantasia* duyumlama ve düşünmeden ayrı bir yetidir. Fakat duyumlama olmadan *phantasia* olmaz, *phantasia* olmadan da düşünme olmaz (Aristoteles, 2014b: 427b10-15).

Phantasia genel olarak imgeleme veya hayal gücü olarak çevrilmiştir. Bu çeviriler Aristoteles terminolojisi göz önüne alındığında yanıltıcıdır. Hayal gücü; icat etme, keşfetme ve yaratıcılık bağlamında düşünülür. Ancak çevirinin bu bağlamları Aristoteles'in *phantasia* kavramını kullanırken dikkate aldığı kavramlar değildir. *Phantasia* kavramının Yunanca anlamına bakıldığında imgeleme veya hayal gücü olarak çevrilemeyeceği görülecektir. Bu kavram hayal etmekten, canlandırmaktan öte; deneyimin belli şekilde görünmesini, bir durumun görünme kapasitesini ifade eder. Aristoteles'e göre *phantasia* bir inanç değildir; *phantasia* asıl olarak algısal deneyimle yakından ilgilidir (Caston, 2012: 331-332).

Phantasia, bir şeyin maddesinden bağımsız olan duyumdur. Bu nedenle Aristoteles onu; duyumlama ile düşünme arasına yerleştirmektedir. *Phantasia*, bilfiil duyumlama tarafından oluşan bir harekettir, duyumlara bağlıdır, süreklidir ve duyulamalarla benzerdir. Hayvanlar zekâya sahip olmadıkları için; *phantasia* yardımıyla birçok fiilde bulunurlar. İnsan akıl sahibi bir varlıktır. Fakat onlar; zaman zaman akılları; tutku, hastalık veya uyku tarafından karartıldığı için *phantasia* etkisiyle davranırlar (Aristoteles, 2014b: 429a5). Aristoteles *phantasia* yetisini duyum ile akıl arasında bir yeti olarak kabul eder. O, duyumlamaya bağlıdır ama duyum değildir. Diğer yandan *phantasia* yetisi olmadan düşünemeyiz. *Phantasia* duyumlara bağlı ve düşünmemizi mümkün kılan bir yetidir (Aristoteles, 2014b: 432a5).

2.3. *Nous* (Düşünme Yetisi)

İnsan ruhu; düşünme, akletme ve yargıda bulunma yetilerine sahiptir. Bu yetiler insanın doğası gereğidir. Aristoteles düşünme, akletme fiilinin yalnızca insan ruhunun yetisi olduğunu söylemektedir. Düşünmenin temelinde algılama, algılamanın temelinde ise duyumlama bulunmaktadır. Algılama yetisi de duyumlamaya bağlı olduğu için bedene bağlıdır (Barnes, 1971-1972: 110). Bunun yanında Aristoteles'e göre düşünme yetisi bedenle birleşik değildir; eğer birleşik olsaydı sıcak ve soğuk gibi herhangi bir nitelik olurdu veya herhangi bir organı olurdu. Oysa düşünme yetisinin hiçbir organı yoktur (Aristoteles, 2014b: 429a20-25). Aristoteles'e göre duyumu gerektiren şeyler dışarıdadır. O, düşünmenin nesnesinin tümeller olduğunu ve ancak ruhta olduğunu söylemektedir. Caston'a göre (2012: 335), düşünme eylemi anlamaya,

anlama ise *phantasia* ve *aisthesis* yetilerine bağlıdır. İnsanlar duyuşal deneyim olmadan hiçbir Şey öğrenemez, anlayamaz ve kavrayamaz.

Duyumlar duyuşal formu kabul ederken düşünce ise akışsal formu kabul eder. Düşünme doğası gereği sadece bir güçtür; düşünme kendisinden önce hiçbir şekilde bilfiil değildir. Bu nedenle düşünme bedenden tamamen bağımsız olmalıdır. Eğer böyle olmasaydı bilfiil düşünmeden önce, düşünme özel bir niteliğe sahip olurdu. Duyum aracılığıyla maddedeki cisimleşmiş özü kavrarız, düşünce sayesinde ise özü kavrarız (Ross, 2011: 232). Slakey (1961: 482-483) Aristoteles'in duyu yetisini bedene bağlı kıldığını bunun yanında aklın faaliyetlerinin ise beden dıőı olduğunu söylediğini belirtir. Aristoteles bedene bağlı duyuşlama ile bedene bağlı olmayan düşünme yetisi arasına *phantasia* yetisini yerleştirmektedir. Aristoteles bedene bağlı olmadan işleyen düşünme yetisi ile bedene bağlı olan duyumsama yetisi arasında iliőkiyi sağlayacak bir yeti olduğunu bununda *phantasia* olduğunu söylemektedir (Aristoteles, 2014b: 429a-5). Bu nedenle ruh, *phantasia* olmadan düşünmez (Aristoteles, 2014b: 431a15). Bu noktada duylara bağlı olan *phantasia* olmadan düşünmenin imkânsız olması iddiası önem kazanmaktadır. Slakey (1961: 482-483) Aristoteles'in bu noktada duylar ile akıl arasındaki farkı ortaya koyduğunu söyler. Akıl duylar gibi, belli aralıklardaki bir dizi duyulur nitelikleri kavramanın yanında her çeşit aralıktaki her türden niteliği kavrar. Akıl ayrıca Şeylerin özlerini kavrar. Aristoteles bu nedenle *nous*'un beden dıőı olduğunu kabul etmiştir.

Aristoteles düşünme yetisini üç bölümde inceler: Edilgin Akıl, Etkin Akıl, Pratik Akıl. Edilgin yani teorik akıl, ruhun bilmesini ve anlamasını sağlayan kısımdır (Aristoteles, 2014b: 429a10). Ruhun bu kısmı, duyumsananların biçimini kabul etme özelliğine sahip olmasına rağmen duyumsananların biçiminden etkilenmez. Edilgin akıl, bilkuvve biçim olmalı; bununla birlikte kendisi bu biçim olmamalıdır (Aristoteles, 2014b: 429a15). Edilgin akıl düşünülürler gibi bir düşünülürdür. Bundan dolayı maddesel olmayan realiteler bakımından düşünen ile düşünölen özdeştir. Aristoteles'e göre kuramsal bilgi ile bu bilginin bildiği Şey özdeştir. Dolayısıyla akıl, Őeylere dâhil değildir (Aristoteles, 2014b: 430a). Böylece Aristoteles'e göre edilgin akıl; duyuşlardan algılara, algılardan *phantasia* yetisine, *phantasia* yetisinden de düşünmeye giden aşamalı süreçte gerçeği alan akıldır (Arslan, 2017: 223). Etkin akıl, özü itibariyle bilfiil akıldır. Bu nedenle edilgin akıldan ayrıdır. Etkin akıl, saf, katıksız ve tamdır; dolayısıyla edilgin akıldan üstündür. Bilkuvve bilgi zamansal olarak bilfiil bilgiden öncedir. Etkin akıl; duyum, algı, *phantasia* ve nihayet düşünceyi bilfiil haline getiren yetidir. Etkin aklı

ışığa benzeten Aristoteles; bilkuvve renkleri bilfiil renklere dönüştürerek gerçeği akılsal yapan, onu bilen, kavrayan ve yargıda bulunan akıl olarak etkin aklı kabul eder (Aristoteles, 2014b: 430a15-20). Pratik akıl ise ruhun eylemde bulunan yetisidir. Yani ruhun eyleyen ve eylemde bulunan kısmı pratik akıldır (Aristoteles, 2014b: 431a).

Görüldüğü üzere insan ruhu düşünebilen bir doğaya sahiptir ve bu yönüyle insanı diğer canlılardan farklı kılar. Yani insan; sahip olduğu ruhun akılsal etkinlikleri bakımından diğer canlılardan ayrılmaktadır. Peki insan, sahip olduğu ruhun akılsal etkinliği ile diğer canlı varlıklardan farklı olarak neye sahip olabilir veya olmayı isteyebilir? Aristoteles'e göre bu sorunun cevabı en iyi olan şey olarak tanımladığı mutluluktur. İnsan en iyiye yani mutluluğa yalnızca ruhunun akılsal etkinliği sayesinde ulaşabilir (Aristoteles, 1997: 1097b20- 1098a5). Buradan da anlaşılacağı üzere insanın ruhsal doğası ile iyi kavramı arasında doğrudan bir bağlam bulunmaktadır. İnsan doğasının en iyi kavramıyla bağlamını ortaya koymak için onun ahlaki yönünü araştırmak gerekmektedir. Bu sayede insanın ruhsal doğasının onun ahlaki yönüyle ilişkili olduğu görülebilecektir.

3. ARİSTOTELES'TE İNSANIN AHLAKİ YÖNÜ

Canlılar doğar, yaşar ve ölür. Çünkü yaşamak; sağ olmak, canlılığını ve varlığını sürdürmek demektir. Fakat yaşamda kalma arzusu ile iyi yaşama isteği birbirinden farklı kavramlardır. Canlıların yaşaması, yaşamaya devam etmesi için akla, düşünmeye neredeyse hiç ihtiyaçları yoktur. İçgüdüler, dürtüler canlıların hayatta kalmasında önemli bir yere sahiptir. Fakat iyi yaşamak için akla ihtiyacımız vardır. Sadece doğan, yaşayan, üreyen ve ölen canlı olarak insandan bahsettiğimizde; onun diğer canlılarla neredeyse aynı doğaya sahip olduğunu söylemiş olmaktadır. Düşünceye ihtiyacı olmayan, düşüncenin yerine imgeyi koyan, haz için yaşayan yani sadece canlı olan bir insan; doğal olarak diğer canlılarla aynı canlılık seviyesinde olacaktır. Hatta insan duyular söz konusu olduğunda; bazı canlılardan daha ilkel bir donanıma sahiptir.

Evrende bilinç düzeyi en yüksek olan canlı insandır. İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran en önemli nitelik olan bilinç, tercihte bulunmamızda ve irademizi kullanmamızda etkilidir. Algı, bilinç ve beyin üçgeninde insan sürekli öğrenilmiş ya da doğuştan gelen biyolojik güdülerle hareket eder. Fakat insan, düşünme ve akletme yetisiyle algı ve güdülerin ötesinde farklı bir bilinç seviyesine çıkar. İnsan düşünce ve bilincinin yerine; tamamen dürtü ve güdülerini koyarak hareket etmeye başladığında sıradan bir canlı olur ve gittikçe zombileşir. Zombileşen insan bir nevi haz için yaşar. Düşüncüyü, sanatı, inanmayı, bilgiyi değil

hazzı arar. Bu bir çeşit köleliktir. Nitekim Aristoteles, “köle canlı alettir” demektedir (Aristoteles, 2017b: 1253b). Haz için yaşayan, içgüdü ve dürtülerinin esiri olan insan, köleleşir yani canlı bir alete dönüşür. Bilincini kullanmayan ve daha çok hazzı arzulayan, iyi yaşamak yerine sadece yaşamayı isteyen bir insan, evrimsel olarak sadece bir canlıdır. İnsan bilinci, yaşamda kalmanın yanında iyi yaşamayı da istediğinde akıl ve düşünce sahibi bir varlık olarak diğer canlılardan farklı olacaktır. Dolayısıyla Aristoteles'e göre insanın iyiyi istemesi hem onu diğer canlılardan ayırmakta hem de onun ahlaki yönünü oluşturmaktadır.

Aristoteles *ethika*'dan bahsettiğinde temel olarak *ethos* kök teriminden yola çıkar ve temel kaygısı insanın karakter durumlarıdır. Hem *Eudemos'a Etik* hem de *Nikomakhos'a Etik* bir karakter incelemesidir. Onun esas olarak incelediği konular; geliştirmemiz ve övmemiz veya kaçınmamız ve suçlamamız gereken zihin nitelikleridir (Kraut, 2006: 2). Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'in bir inceleme veya soruşturma olduğunu ifade eder. Aristoteles'in aradığı, incelediği şey insan yaşamının nihai hedefidir. İnsan hayatının nihai hedefi, onun tüm yapıp etmelerini yönlendirmek için iyi yapacağı bir şeydir. İnsan bunu mantıklı bir şekilde başka bir şeye tercih eder. İnsan yaşamının nihai hedefinin onu tatmin eden bir şey olduğunu söyleyebiliriz. İnsan onu elde ettiğinde daha fazla bir şeye ihtiyaç duymayacaktır (Pakaluk, 2005: 1). Aristoteles insan yaşamının nihai amacını açıklarken “iyi”, “insan iyiliği”, “pratik olarak ulaşılabilir iyi”, “en iyi şey”, “en yüksek şey”, “nihai iyi” gibi belirlemelere atıfta bulunur. O bu kavramları kullanarak tarif ettiği nihai amacı son nokta olarak görür ve bu nihai hedefe, en yüksek şeye *eudaimonia* der. Herkesin de en yüksek, en iyi olan nihai hedefe *eudaimonia* diyeceğini ifade eder (Pakaluk, 2005: 47).

İnsanın iyiliğinden bahsetmek şaşırtıcıdır ve fakat insanın işlevinden söz etmek daha zordur. “İnsan olarak hayatımızda elde edebileceğimiz en iyi şey nedir?” sorusu anlamlıdır ve en iyiyi hedeflemek için pek çok nedenimiz vardır. Neden en iyi varken daha az iyiye yönelelim? Görünüşe göre daha az iyiye yönelmek mantıksız olurdu. Burada pratik olarak akla uygunluğun kurucu bir ilkesi vardır. Sadece mümkün olanın en iyisini istemek değil; aynı zamanda istemek ve hedeflemek pratik olarak akla uygunluğun ne anlama geldiğidir. İnsanın iyiliği basit olarak akla uygun olanın nesnesidir. Dolayısıyla rasyonel olarak eyleyen kişiler olarak elde edebileceğimiz en iyiyi hedefliyoruz bu da harika bir hayat gibi görünüyor. Böyle kavrandığında aklın görevi; hem böyle bir hayatı neyin oluşturduğunu hem de onu nasıl kazanıp

güvence altına alacağımızı doğru bir şekilde incelemektir (Lawrence, 2006: 37).

Aristoteles'in etik ile ilgili görüşleri ele alındığında onun erekbilimci bir anlayışta olduğu görülür. Ona göre insan, kimi eylemleri iyi gördükleri için değil, bizi insan için iyi olana yaklaştırabileceğinden dolayı yapar. Ahlaklı olmanın gereği budur (Ross, 2011: 294).

İnsanın ahlaki yönünü; onun ruhsal doğasıyla da doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğü için iyi kavramı bağlamında ele alacağız.

3.1. İnsan ve İyi (*Agathon*)

Aristoteles iyi kavramını Nikomakhos'a Etik'in henüz ilk paragrafında; “*her şeyin arzuladığı şey*” olarak tanımlamıştır. İnsan her eyleminde ve her tercihinde iyiyi arzular. Amaçlar ise insandan insana, eylemden eyleme, sanattan sanata ve bilimden bilime değişmektedir (Aristoteles, 1997: 1094a1). Aristoteles bu anlamda insanın iyi bulduğu şeyleri amaç edineceğini söyler. Aristoteles en yüksek iyinin ne olduğunu sorar. Cevap olarak ise *eudaimonia* kavramını işaret eder. Ona göre en yüksek ve en mükemmel iyi, *eudaimonia*'dır. En yüksek iyinin *eudaimonia* olmasında; hem sıradan kişiler hem de seçkin insanlar hem fikirdir (Aristoteles, 1997: 1095a15). Aristoteles'e göre hayatın ereği *eudaimonia*'dır ve bu konuda ona göre çoğunluk hem fikirdir. *Eudaimonia* köken olarak “iyi bir *daimon* tarafından korunan kişi” anlamına gelir. Bu kelime Antik Yunancada genel olarak dışsal zenginliğe gönderme yapan “iyi talih” anlamında kullanılmaktaydı. *Eudaimonia* kavramı genel olarak “mutluluk” olarak çevrilmiştir. Bu çeviri bazı güçlükler içermektedir. Mutluluk bizim dilimizde haz ile ilişkilendirilebilecek bir kavramdır. Oysa Aristoteles'e göre *eudaimonia* bir tür etkinliktir. *Eudaimonia* etkinliğine doğal olarak haz eşlik eder ama o bir haz değildir. O nedenle *eudaimonia*'yı “iyi durumda olma olarak ifade edilebilecek bir etkinlik anlamında mutluluk” olarak kabul etmek daha yerinde olacaktır (Ross, 2011: 297). Pakaluk (2005: 47-48) ise *eudaimonia* terimiyle ilgili şunları söyler: *eudaimonia* “bir ruh veya tanrı tarafından kutsanmak”, “kişinin kendi ruhuyla ilgili olarak kutsanması” anlamlarına gelir ve Antik Yunanda popüler bir terimdir. Dikkat edileceği gibi *eudaimonia* kutsanmak kavramını içerdiğinden “bolluk”, “iyi talih”, “iyileşmek” gibi anlamları da kapsamaktadır. Aristoteles'in en yüksek iyi olarak belirlediği *eudaimonia* kavramını genel anlamlarından temel bazı benzerlik ve farklılıklarla beraber ; “gelişmek”, “başarılı olmak”, “doyuma ulaşmak” ve “mutluluk” anlamlarına gelecek şekilde kullandığını söylemek isabetli olacaktır.

Aristoteles, en iyinin mutluluk olduğuna dair bir anlaşmanın olduğu görüşündedir. Ama o mutluluk kavramının açıklanması gerektiğini söyler. Peki, mutluluk kavramını nasıl açıklamamız gerekir? İnsanı diğer canlı varlıklardan ayıran yeti ruhunun akılsal etkinliğidir. Onun ruhu bitki ve hayvanlardan farklı olarak akletme ve aklederek eyleme yetisine sahiptir. Buradan hareketle Aristoteles için en yüksek iyi olan mutluluk; insan ruhunun akılsal etkinliğidir (Aristoteles, 1997: 1097b20- 1098a5). Aristoteles ilk olarak insan için nihai amacın yani en iyinin kriterleri üzerine düşünmüştür. Ona göre en iyi, kendi kendine yeterli olan ve en çok tercih edilen şeydir. Nihai amaca yalnızca iyi bir karakter veya erdemlerle yapılacak faaliyetlerle ulaşılabilir. Aristoteles'in en iyinin "erdemle uygun faaliyet" olduğu vurgusunu sıklıkla yapması bundandır. Buradan yola çıkarak cesaret, cömertlik, adalet gibi erdemleri ve bunların karakteristik özelliklerini inceler. Aristoteles bu incelemelerden sonra felsefi bilgelik erdeminin bir ifadesi olan entelektüel etkinliğin insan yaşamının nihai amacı olduğunu söyler. Ona göre algısal bir faaliyet olan akılla yapılan faaliyet iyilik bakımından diğer etkinliklerden üstündür. Çünkü teori ile ilgili olduğundan kendi dışında hiçbir amacı hedeflemez, kendine özgü hazzı vardır, insan için olabildiğince kesintisizdir ve mutlu bir kişiye yakışan öteki tüm özellikler ve erdemler bu etkinliğe uygun gözükür. O halde bu erdeme uygun entelektüel etkinlik insanın nihai mutluluğudur (Pakaluk, 2005: 2).

Aristoteles'e göre insanın amacı sadece yaşamak değil iyi yaşamaktır. O, iyi yaşamakla akılsal etkinliğe göre yaşamayı kasteder. İnsan, en yüksek iyi olan mutluluğa ise ancak *erdemlerle (arete)* ulaşılabilir. Aristoteles en iyi kavramıyla erdem kavramı arasında önemli bir bağlantı olduğunu söylemektedir. Erdemle uygun davranışta bulunan insanların haza ihtiyacı kalmayacaktır. Böylece en iyi, en güzel şey olan mutlulukla; erdem arasında sıkı bir ilişki olduğu açıklanmış olacaktır (Aristoteles, 1997: 1099a15-20). Aristoteles ruhun işinin, yaşamaya devam etmeyi sağlamak olduğunu söyler. Ruhun ve erdemle işinin aynı olması zorunludur. Ruhun işi erdemli bir yaşamdır. Mutluluk tam olarak iyi olandır. O halde mutluluk en iyi şeydir; amaçlar ve en yüksek iyiler ruhun etkinliğidir. Erdem en iyi huydur. Dolayısıyla en iyi şey ruhun erdeminin etkinliğidir (Aristoteles, 2020: 1219a25-30). Aristoteles'e göre erdem, insanın mutlu bir yaşam sürmesini sağlayan arzusunun organizasyonudur. Antik Yunanlılar için erdem mükemmel olmaktır. Dolayısıyla erdemler, insanın yaşamını mükemmel bir şekilde yaşammasını sağlayan ruhun halleridir. Her erdem hem mükemmel olan şeyi iyi duruma getirir hem de işini mükemmel olarak yapmasını sağlar. Erdemler insanı hem iyi yapacaktır hem de kendi işini iyi yapmasını sağlayacaktır.

Erdemler, bir insanın nasıl hareket edeceği konusunda doğru karar vermesini sağlar ve aynı zamanda onu doğru karar vermeye motive edecek olan ruhun istikrarlı durumlarıdır. Bir kişinin karakterini de ruhun bu istikrarlı durumları oluşturur. İnsan erdemlerini geliştirip mutlu bir yaşam sürdürebilene kadar en yüksek iyiye ulaşmamış ve kendi doğasını tam olarak gerçekleştirememiştir (Lear, 2007: 164-165). Aristoteles'e göre insanda iki tür erdem vardır: Düşünce erdemi ve karakter erdemi. Bilgelik, doğru yargılama gibi erdemler düşünce erdemleridir. Cömertliğe, ölçülülüğe ise karakter erdemi denmektedir. Düşünce erdemi eğitimle oluşurken karakter erdemi ise alışkanlıklarla oluşmaktadır (Aristoteles, 1997: 1103a5-10-15). İnsan doğası gereği hem akılsal hem de duygusal bir varlıktır. O eylemlerinde, ruhunun sadece akılsal yetileri ile değil aynı zamanda duygusal yetileriyle de hareket etmektedir. Erdemli bir insan arzularıyla değil; düşünce yetisiyle eyleyecektir.

İnsan ve insan için en yüksek iyi olan hakkında konuşurken arzu (*oreksis*) kavramı üzerinde de durmamız gerekir. Çünkü Aristoteles; iyiyi herkesin arzuladığı şey olarak tanımlamaktadır. Haz, her türlü olumlu duyum, algı, duygu, ruh hali veya tutumu imler. Aristoteles ahlak felsefesinde haz ve acının karmaşıklığı üzerine düşünmüştür. Ahlaki erdemler, hoş ve hoş olmayan eylemlerin uygunluğuyla ilgilidir ve bu onların içeriğine bağlıdır. Ahlaki olarak doğru veya yanlış olan bir eylemden hoşlanırsınız veya hoşlanmayız. Bir hazzın doğasını belirleyen şey duygu veya tutumun içeriği olduğu için, bir haz iyi veya kötü, uygun veya uygunsuz, abartılı veya yetersiz olarak değerlendirilebilir. Aristoteles bu değerlendirmeler için doğru ölçütün salt niceliğe yani çok fazla ya da çok az olup olmamasına bağlı olmadığını söyler. Onun için doğru ölçüt eylemin güdüsü, amacı, tüm nitelikleri ve amaca ulaşmak için kullanılan araçlardır. Aristoteles'e göre en iyi yaşam aynı zamanda en zevkli en keyifli olandır. Herkes kendi doğasına uygun faaliyetlerden haz aldığı için erdemli kişiler erdemli eylemlerden zevk alır ve bu nedenle erdemli kişilerin yaşamı, kaçınılmaz olarak hazzı içerecektir (Frede, 2006: 258). Aristoteles'e göre haz bir eylemin nihai amacı değil o eylemin yapılmasının bir özelliğidir. Çünkü insanın yapmaya meyilli olduğu ve doğal olarak yetenekli olduğu her şey aynı zamanda hoştur. Bu durum sadece ahlaki olarak erdemli eylemler için değil tüm faaliyetler için geçerlidir. Erdemli kişi çok fazla ve çok az arasında ortada olmaya göre eylemlerini yapmayı alışkanlık haline getirmiştir. Eylemlerdeki "doğru ortalama" aynı zamanda eylemin içerdiği haz ve acı miktarını da belirler (Frede, 2006: 259). Örneğin cömertlik, para işlerinde orta olma durumudur. Parasına aşırı derecede düşkün kişi cimri, hesabını bilmeyen ve çok harcayan kişiye müsrif denir. Cömert kimse bu iki durumun

ortasını ölçü alır ve ona göre davranır. Yani para konularında ortada olmak cömertliktir. (Aristoteles, 1997: 1119b30- 1120b25). Bu noktada eylemlerin isteyerek ve istemeyerek yapıldığını araştıran Aristoteles, isteyerek eylemde bulunmanın çocuklarla hayvanlarda da görüldüğünü söylerken; akıl sahibi bir varlık olarak insanın tercihte bulunabileceğini yani aklıyla eyleyebileceğini söylemektedir (Aristoteles, 1997: 1111b5-10).

Aristoteles'e göre insan en iyiye ulaşmayı arzulamaktadır. En iyiye; yalnızca düşünen, akleden bir ruha sahip olduğu takdirde ulaşabilecektir. Yani Aristoteles'e göre insan ancak düşünen, akleden bir ruha sahip olursa en iyiyi arzulayabilir. Bu bağlamda Aristoteles felsefesine bütüncül bakıldığında insanın ahlaki yönünün, en iyiye ulaşmayı arzulaması bakımından ruhunun akılsal etkinliğine doğrudan bağlı olduğu görülecektir. İnsan doğası gereği en iyiye nasıl bir yaşamla ulaşacaktır? Bize göre Aristoteles insanı, en iyiye ancak toplumsal bir yaşamla ulaşabilecek bir varlık olarak tasarlamaktadır. Bu nedenle Aristoteles düşüncesinde insanın politik yönüne bakmamız gerekmektedir.

4. ARİSTOTELES'TE İNSANIN POLİTİK YÖNÜ

Aristoteles'in *Politika*'sında muhtemelen en iyi bilinen ifadelerden biri "İnsan politik bir hayvandır." önermesidir. Bu önerme genel itibarıyla insan olmayan hayvanların değil bizatihi insanların doğası gereği politik olduğu anlamına gelmektedir. Ama kimi yorumculara göre; Aristoteles'in çalışmalarında çok çeşitli "politik hayvan" anlamına gelen kullanımlar bulmak mümkündür. Bunlardan biri Aristoteles'in de belirttiği üzere sosyal böcekler de dâhil olmak üzere birçok insan olmayan hayvanın biyolojik olarak "politik hayvan" önermesini karşılamasıdır (Abbate, 2016: 55). Larry Arnhart'a (1990) göre insanın doğası gereği "politik hayvan" olması temelde biyolojik bir önermedir ve insan doğasının biyoloji temel alınarak siyaset bilimine göre açıklanmasını amaçlar (Akt. Abbate, 2016: 55). Yine Arnhart'a (1990) göre; Aristoteles'in insanın doğası gereği politik hayvan olduğunu söylemesinin temelinde insanın doğası gereği olan gereksinimlerini göz önünde bulundurması yatmaktadır. Dolayısıyla Aristoteles esas olarak politik uygulamaların insanın doğal ihtiyaçlarını nasıl desteklediğini ve insanı nasıl tatmin ettiğini araştırmaktadır (Akt. Abbate, 2016: 55). Görünen o ki "politik hayvan" kavramının dar veya geniş anlamda nasıl yorumlanması gerektiği konusunda anlaşmazlık vardır. Dar anlamda "*zoon politikon*" poliste yaşayan ya da poliste barınabilen bir hayvandır. Bu yoruma göre yalnızca insanlar politik hayvandır. Geniş anlama göre

ise Aristoteles arılar ve karıncalar gibi hayvanlardan politik hayvanlar olarak söz ederken net değildir. Buradaki sorun Aristoteles'in politik hayvan kavramını biyolojik anlamda kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bir insanın herhangi bir şekilde sürü halinde yaşayan hayvanlardan daha politik olduğunu öne sürmek, politik olmanın insan dışındaki bazı hayvanlar için de geçerli olduğu anlamına gelir (Miller, 1995: 30). "Politik hayvan" kavramını tam olarak açıklayabilmek için Aristoteles'in *Politika*'nın yanında *Hayvanların Tarihi*'nde biyolojik olarak kullandığı "politik hayvan" tanımına da göz atmak gerekecektir. *Hayvanların Tarihi*'nde Aristoteles politik hayvanları ortak bir işlev için birlikte yaşayanlar olarak tanımlar. Politik olarak yaşayan hayvanlar; tüm sürü hayvanları için geçerli olmayan ama herhangi bir ortak faaliyete sahip olan hayvanlardır. İnsan, arı, yaban arısı, turna bu türdendir. Buradan da anlaşılacağı üzere politik hayvan olmak sadece insana özgü değildir. Dahası Aristoteles'e göre herhangi bir hayvan türü, türlerinin hayatta kalması veya üremesi gibi ortak bir amacın peşinde ve üyelerinin hepsinin birlikte çaba sarf ettiği temel bir işe sahip oldukları sürece politik hayvan olarak nitelendirilebilirler. Aristoteles buna benzer davranış şekillerini arılar ve karıncalar gibi hayvanlarda görmüştür. Özellikle karmaşık bir iletişim ve işbirliği biçimlerine sahip olduklarını fark etmiştir (Abbate, 2016: 56). Aristoteles için insan politik yaşam için doğuştan gelen potansiyellere sahiptir. Bu potansiyellerin kimisi diğer politik hayvanlarla ortaktır kimileri ise onlardan ayrıdır. Bu noktada doğası gereği politik bir hayvan olan insan ile diğer politik hayvanları birbirinden ayıran potansiyelleri ortaya koymamız gerekecektir. Diğer hayvanların sadece sesi olmasına rağmen insanlar konuşabilmektedir. Aristoteles'e göre doğa hiçbir şeyi boşuna yapmadığı için bu durumun da nedeni vardır. İnsan olmayan hayvanlar doğaları gereği acıyı ve hoş olanı algırlar ve bunu birbirlerine aktarabilirler. Doğa genç bir hayvana acıyı ve hazzı algılama kapasitesi verdiği için bu algıyı ebeveynlerine iletebilmesi için de onlara ses vermiştir. İnsan sözü ise faydalı ve zararlıyı, haklıyı ve haksızı ortaya çıkarmak için vardır ve insan doğası diğer hayvanlardan farklı olarak iyi, kötü, haklı, haksız algısına sahiptir. Bu durumlar insanın herhangi bir sürü hayvanından daha çok politik olduğunun kanıtıdır. Yalnızca insan ahlaki algıya sahiptir. İnsanlar sırf acıdan ve zevkten daha yüksek olan erdemler peşinde koşar (Miller, 1995: 33-33). Buradan hareketle insanın politik olma durumunu üremek, güvenliği sağlamak ve yaşamda kalmak için yapılan işbirliğinden ayırmak gerekir. Çeşitli canlıların ortak bir amaç için bir araya gelmesi ve birlikte hareket etmesi sadece insanın doğasına özgü değildir. Hayvanlardan da bazıları ortak bir amaç için gruplar halinde yaşarlar.

Arılar ve karıncalar gibi bir arada yaşayan hayvanlar beslenme, üreme, korunma gibi güdülerle hareket ederken amaçları yaşamak yani yaşamda kalmaktır. İnsan ise bunların yanında iyi yaşamak için topluma, yasalara ve devlete ihtiyaç duyar. İnsan hem yasayı yapabilecek akla hem de kendi yaptığı yasayı değiştirecek ve ona uyacak etkinliğe sahiptir. O, doğanın yasalarına kendi yasalarıyla ve kendi yaptığı teknik aletlerle karşı çıkar. İnsan barınmak için ev yapar ve onu güzelleştirme kaygısı duyar. Yemekleri daha sonra yemenin de bir yolunu bulmuştur. Aynı zamanda insan hayatını kolaylaştıracak çeşitli aletler geliştirmiştir. Hayvanların ise böyle aletleri geliştirecek akli yetileri yoktur. Toplu şekilde yaşamak, işbirliği yapmak insan dışındaki hayvanlarda da olmasına rağmen; insan doğası gereği bu yetilere ilave olarak iyi yaşamanın da peşindedir.

Her varlık kendi doğasına ulaşmak ister. İnsan için nihai amaç iyi olandır. İnsanın kendi kendine yetmesi hem amacıdır hem de bir yetkinliktir. İnsanın yaşamda kalması için diğer insanlara da ihtiyacı vardır. Aile kurmak için bir araya gelen kadın ve erkeğin amacı üremek, kendi güvenliklerini sağlamak ve yaşamda kalmaktır. Ailenin kurulmasında iyi yaşama amacı yoktur. İnsanlar iyi yaşamak için önce köyleri sonra da köylerin birleşmesiyle oluşan kent devletlerini kurmuştur. Kent devletlerinin kurulmasındaki amaç iyi yaşama arzusudur. İnsan sadece yaşamda kalmayı istemez. Aynı zamanda iyi bir yaşamı da arzular ve bu arzu onun doğası gereğidir. İnsanın iyi yaşama arzusu; ancak devlet içerisinde gerçekleşebilir. Nihai amaç en iyi olduğuna göre kent devletinin kurulması zorunludur (Aristoteles, 2017b: 1252b). Aristoteles'e göre polis ancak iyi yaşam için vardır. İlk topluluklar doğası gereği var olduğundan dolayı her devlet doğası gereği vardır. Devlet insan topluluklarının sonuydu ve bir şeyin doğası onun sonudur. Bir şeyin doğası o tam olarak geliştiğinde ortaya çıkan doğadır. Yani Aristoteles'e göre amaç veya son, en iyidir ve bu en iyi kendi kendine yeterliliğin son ve tam halidir. Dolayısıyla insan doğası gereği kendi kendine yeterliliği ve en iyiyi ancak devlet içinde elde edebilir (Kullmann, 1991: 96). İnsanların sosyal ve politik erdem potansiyellerini harekete geçirmesi ve bu potansiyellerini kullanması doğaldır. Bu noktada polis, insan gelişimi ve davranışı için bir norm oluşturur (Annas, 1996: 736). Politik bir hayvan olan insan daima toplum içerisinde yaşayan bir canlıdır. Ona göre konuşamayan hayvanlar ve kendi kendine yeten Tanrı devletin bir parçası olamaz. Yani devlet içinde yaşama yeteneği sadece insanın doğasında vardır. İnsan ancak gelişimini tam olarak tamamladığında canlıların en iyisi olabilir. Bir şeyi amacına göre kullanmak erdem olmaktadır. Erdemsiz olan insan hem vahşi ve adaletsiz hem de cinselliğe ve yemeğe düşkündür. Devletin temeli ise adalettir.

İnsanlar en iyiye ancak adil bir devlet içerisinde ulaşabilir (Aristoteles, 2017b: 1253a).

Öncelikle insanların devleti nasıl kurduğunu söylememiz gerekiyor. İnsan eşi olmadan ne yaşayabilir ne de üreyebilir. Bu nedenle erkek ve dişi öncelikle üremek için bir araya gelir. Erkek ve dişinin bir araya gelmesindeki amaç üremenin yanında kendi güvenliklerini sağlama arzudur. İhtiyacı olan şeyleri daha önceden akleden insan efendi, tüm bunları bedeniyle yerine getiren insanlar ise doğal olarak köledir (Aristoteles, 2017b: 1252a). Böylece aile ilk olarak erkek, kadın ve kölenin birleşmesinden oluşmuştur. Günlük ihtiyaçların dışında diğer ihtiyaçların karşılanması için çok sayıda aile birleşerek köyü oluşturur. Aristoteles son topluluğun köylerin birleşmesiyle meydana gelen kent devleti olduğunu söylemektedir. İlk başta üreme ve güvenliği sağlama için bir araya gelen insanların amacı sadece yaşamlarını sürdürmektir. Oysa kent devletlerinin kurulmasındaki amaç ise iyi yaşamaktır (Aristoteles, 2017b: 1252b). Tahmin edileceği üzere Aristoteles'e göre polis, insan eseridir. İnsanın politik bir topluluk olarak yaşamaya olan dürtüsü doğası gereğidir ve her insanda vardır. Politik topluluğu ilk kuran kişi en iyinin sebebidir ve aynı zamanda kanun koyucudur. Aristoteles'e göre adalet çok önemlidir ve insanlar o olmadan mükemmelliğe ulaşamaz. Adaletin kendisi politiktir yani polise bağlıdır ve politik olan şeyler yani polisin yasaları kanun koyucuya aittir. Yani adalet çok büyük bir iyiliktir ve aynı zamanda politiktir; politik şeylerin sebeplerini de kanun koyucu belirler (Miller, 1995: 56).

Aristoteles'e göre insanlar kendi başlarına gelişemezler bu nedenle başkalarıyla ortaklık kurma dürtüsüne sahiptirler. İnsanlar aynı zamanda mutlu olabilmek içinde başkalarıyla ortaklık kurmak zorundadır. İnsanın mutlu olabilmesi için kuracağı ortaklık polistir yani politik bir ortaklıktır. O halde şehir veya polis; hem insanların hayatta kalmasını hem de bireysel olarak gelişmesini sağlayan bir oluşumdur. İnsanların gelişimini, mutluluğunu sağlayacak olan poliste yaşam, koyulan yasalar çerçevesinde sürer (Abbate, 2016: 54). Hannah Arendt'te benzer görüşlere sahiptir. Hannah Arendt (2018: 57-58), insanların ve şeylerin her türlü insani eylem için bir çevre oluşturduklarını söyler. İnsan bir çevrenin içine doğar ve aynı zamanda o çevreyi oluşturur ve dönüştürür. Toprağın ıslahı, kentlerin oluşumu gibi çevreyi tesis eden şeyler olmadan bir anlamda çevre de olmayacaktır. İnsan da hem içine doğduğu hem de oluşturduğu çevrede başka insanların varlıklarına değen bir dünya olmadan var olamaz. Arendt (2018: 63) insanların birlikte yaşıyor olmalarını; onun bütün insanı etkinliklerinin

koşulu olarak görür. *Zoon politikon* kavramını toplumsal olarak değil politik olarak anlamak gerekir. Çünkü Aristoteles, toplum içinde yaşamakla politik olmak arasında bir ayrıma gider. Toplumsallık ve bir amaç uğruna bir araya gelme, bazı hayvanlarda da görülmektedir. Oysa siyasal bir birlik kurma ve iyi yaşamayı amaçlama sadece insana özgüdür.

Aristoteles'e göre insan doğası gereği toplumsaldır ve en nihayetinde bir devlet içerisinde yaşmalıdır. O, akılsal yetiden yoksun diğer canlılar gibi her istediğini yapan değil; toplumsal yasaya uyarak en iyiye ulaşmaya çalışan bir canlıdır. İnsanlar iyiliğin maddi ve manevi yönünden pay aldıkları ölçüde mutlu olurlar. Akıl dışındaki şeyler kader ya da tesadüfle kazanılır. Bunlar da insanı erdemli ve mutlu yapmaz. En iyi davranan insanların yaşadığı kent en iyidir ve neticesinde en mutludur. Nitekim erdem ve akıl olmaksızın kent iyi olamaz (Aristoteles, 2017b: 1323b-1324a). Aristoteles'e göre her kent devleti farklı bir biçimde yönetilir ve her kent devletin insanları farklı erdemlere sahiptir.

İyi bir insanın işlevi mükemmel bir şekilde akla göre yaşamaktır. Bunun yanında Aristoteles'in niteliksiz olarak işleyen ortak bir insan kavramına sahip olduğu da söylenemez. Ona göre gerçek bir insan yaşamı olmaya hak kazanan yalnızca iki tür yaşam vardır; politik ve felsefi yaşam. Politik ve felsefi yaşama ulaşamayan insanların ise yaşamı iyi yapmak için kendi normları ve kendi erdemleri vardır. Bu yaşamlar daha yüksek normlara göre değerli değildir ve daha yüksek yaşam formlarına hizmet eder (Anfinsen, 2015: 146). Bu noktada üzerinde durulması gereken şey Aristoteles'in poliste yaşayan insanları ikiye ayırmasıdır. Bunlar vatandaşlar ve polis için gerekli bazı işleri yerine getiren fakat vatandaş olarak nitelendirilmeyen diğer insanlardır. Aristoteles'e göre polisin gerçek parçaları ve üyeleri yalnızca yurttaşlardır. Polis için gerekli işlevleri yerine getiren ancak vatandaş olmayanlar, vatandaşlara bir ek veya onların aksesuarı gibi görülmelidir (Miller, 1995: 144). Burada şu ayrımı netleştirmek gerekir: Polis içerisinde vatandaş olarak kabul edilmeyen insanların hem kendilerinin iyi yaşamasını sağlayacak hem de vatandaş olarak kabul edilen insanların iyi yaşamasına hizmet etmek bakımından kendi normları ve kendi erdemleri olduğudur. Dolayısıyla vatandaş olarak kabul edilmeyen insanlar da iyi yaşama yönelik olan erdemlere sahip olmak bakımından daha önce sözü edilen karınca, arı gibi hayvanlardan ayrılmaktadır. Buradaki ayrımı netleştirmek için yurttaş olarak kabul edilen insanlarla yurttaş olarak kabul edilmeyen insanların sahip olduğu erdemlerin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu bağlamda Aristoteles'in insanın doğası

gereği kimleri yurttaş olarak kabul ettiğini kimleriyse yurttaş tanımının dışında bıraktığını araştırmak yerinde olacaktır.

4.1. Aristoteles'te Yurttaş Olarak İnsan

Aristoteles'e göre yurttaş: yönetime katılanlardır. Yönetime katılmayanlar yurttaş olarak kabul edilmez (Aristoteles, 2017b: 1275b). Ayrıca yurttaş ona göre doğuştan özgür olan insandır. İyi yurttaş özgürdür ve onlar özgür insanlar tarafından yönetilirler (Aristoteles, 2017b: 1277b). İnsan doğasını araştırırken yapmamız gereken iyi insanın erdemi ve iyiliği ile vatandaşın erdemi ve iyiliğinin aynı olup olmadığını sormaktır. Aristoteles'e göre bir vatandaşın erdemi devletin anayasasına bağlıdır. Demokrasi ve aristokrasi gibi farklı anayasalar olduğu için vatandaşlar için de farklı erdemler söz konusu olacaktır. İyi bir insan tek bir iyiliğe yani mükemmel iyiliğe sahiptir. Dolayısıyla iyi vatandaş ve iyi insan aynı olamaz ve iyi bir insan olmadan da iyi bir vatandaş olmak mümkündür. Yurttaşın erdemi onun hangi kuruma bağlı olduğuyla ilgilidir. Ancak her iyi yurttaşın ortak bir erdemi vardır. Bir yurttaşı iyi yapan şey onun toplumun güvenliğine katkıda bulunmasıdır. Bir polisteki yurttaşların farklı rolleri olduğu için erdemleri de görevlerine göre farklı olacaktır. Bu tespiti göre de iyi yurttaş ile iyi insanın aynı olamayacağı görülmektedir. Bir vatandaşın iyiliği zorunlu olarak anayasaya bağlıdır. Farklı anayasalardan bahsedildiğinde iyi bir vatandaşın sahip olacağı mükemmel ve tek bir iyiliğin olamayacağı açıktır. Ama iyi bir insanın doğasından bahsettiğimizde mükemmel bir iyiliğe sahip olduğundan bahsediyoruz. Bu da onun akla uygun etkinliğidir. Dolayısıyla iyi bir insanın sahip olduğu en iyi olmadan da iyi bir vatandaş olmak mümkündür (Anfinsen, 2015: 147-148). Aristoteles'e göre ideal devletin vatandaşları özgür düşünmenin sonucu olarak seçen ve özgürce hareket eden bireyler olacaktır. Vatandaşları erdemli şekilde geliştirmiş olan bir devlette belirli bir iyilikten ziyade ortak bir iyiliği hedefleyen adil bir yönetim ve buna göre bir yaşam olacaktır. İdeal devlette amaç her bireyin erdemi ve mutluluğudur. Bu durumda yurttaş olanların erdemleri sadece yasaya uymak değil aynı zamanda yasa yapmak ve siyasi kuralları aktif olarak uygulamak olacaktır. Yurttaş olanların politik erdemlerinin gelişmesi zor olmakla beraber bu erdemlerin kazanılması için hatırı sayılır bir boş zamana ihtiyaç vardır. Yurttaşların boş zamana sahip olması, yurttaş olmayanların dolayısıyla polis bir parçası olarak kabul edilmeyen insanların yürüttüğü ekonomik faaliyetlere bağlıdır. Yani yurttaşların erdemi ve boş zamanı, boş zamanı olmayan diğer insanların etik ve politik erdemi geliştirmeyen çeşitli faaliyetleri yapmasıyla beraber düşünülmektedir. Aslında Aristoteles ideal devlette birinci ve ikinci sınıf

vatandaşlardan bahseder. Ama bunu doğrudan bu şekilde ifade etmez. Çünkü gerçek yurttaşların erdemli olan azınlık olduğunu söyler. Bu nedenle şehirde yaşayanların çoğunluğu şehirdeki yönetimin bir parçası değildir yani bu insanlar vatandaş olmayanlar olarak tanımlanır (Annas, 1996: 737-738).

Aristoteles, bir devletin yaşayabilmesi için gerekenin tüm insanları yurttaş yapmamak olduğunu söyler (Aristoteles, 2017b: 1278a). Çünkü her insan eşit düzeyde erdeme ulaşamaz. Çocuklar, köleler, kadınlar ve işçiler özgür erkekler kadar yüksek bir erdeme ulaşamayacakları için yurttaş olarak kabul edilmezler. İnsanların iyi ve erdemli olmaları için bunlara uygun doğaları, alışkanlıkları, eğitimleri ve akılları olması gerekmektedir. Yurttaş olmayanların politik olarak iyi ve erdemli olmaya uygun doğaları yoktur ve onlar yurttaşlık görevlerini yerine getirecek yeterli boş vakte ve mülkiyete sahip değildirler. Aristoteles'e göre sadece özgür olan erkekler politik faaliyetlere katıldığı için yurttaş olacaktır (Aristoteles, 2017b: 1332a).

Çocuklar henüz erdeme sahip olmadıkları için yurttaş olarak kabul edilmezler. Onlar gelişme çağında oldukları için büyümeleri gerekir. Çocukların erdemi Aristoteles'e göre onlara yardımcı olan öğretime göre şekillenecektir (Aristoteles, 2017b: 1260a-b). Çocuklar büyüdüklerinde yurttaş olabilirler. Bu nedenle Aristoteles çocuk ve kadınların iyi olması devletin iyi olmasıdır der. Ona göre çocuklar ve kadınlar anayasaya göre eğitilmelidir (Aristoteles, 2017b: 1260b).

Aristoteles kölelerin canlı alet olduğunu söyler (Aristoteles, 2017b: 1253b). Bir işi yapmak için canlı ve cansız araçlar vardır. Aristoteles'e göre bir geminin dümeni cansız, gözcüsü canlı bir araçtır. Mülkiyet kavramına giren herhangi bir şey insanın yaşaması için gerekli bir araç olarak görülebilir. Köleler insanın mal varlığına dâhil olan canlı aletlerdir. Böylece köle eylemde bulunmaya yardım eden bir araç olarak görülmektedir. Doğası itibarıyla efendisine ait olan yani kendisine ait olmayan canlı araca köle denilmektedir. Köle, aklını kullanma yetisi az gelişmiş ve bu akli yetinin iradesine bağlı olmayan, başkasına ait olan bir canlıdır. Kölelerle özgür insanların doğası farklı yaratılmıştır. Ayrıca özgür insanların akli yetileri eğitimle iyiye ulaşabilirken, kölenin akli yetisinin böyle bir niteliği yoktur (Aristoteles, 2017b: 1253b-1254a). Kölelerle ilgili öncelikli olarak sorulması gereken soru araç ya da köle olmalarının dışında kölelere ait bir özellik ya da erdem bulunup bulunmadığıdır. Kölelerde kendine saygı, cesaret, adalet ya da başka bir erdem var mıdır? Yoksa sadece bedenleri aracılığıyla efendilerine hizmet mi ederler? (Aristoteles, 2017b: 1259b) Efendinin köleyi yönetebilmesi

için erdemli olması gerekir. Aksi halde kölesini yönetemez. Köle ise birtakım erdemlere sahip olmazsa efendisinin sözünü dinlemez (Aristoteles, 2017b: 1260a). Erdemden söz etmek için ruh kavramına tekrar başvurmamız gerekir. Yöneten insanın doğasıyla yönetilen insanın doğası elbette farklı olacaktır. Özgür olan insanın kölesinden üstün olması doğaldır. Aristoteles'e göre her insanda ruhun çeşitli yetileri olsa da bu yetileri kullanmaları bakımından farklıdırlar. Her insan ruhu, doğası gereği erdemden pay alır ama bu pay alma farklı düzeylerde olur. Yöneticide ahlakın tamamı olması gerekirken yönetilende kendisine yetecek kadarı vardır (Aristoteles, 2017b: 1260a). Kölenin erdem düzeyi, efendisinin erdem düzeyiyle şekillenir. Kölelerin sahip olduğu erdem; onun yaşamını sürdürmesine ve efendisine itaat etmesine yetecek kadar olmalıdır (Aristoteles, 2017b: 1260a).

Kölelikle ilgili sorulan sorular bu defa kadınlar için sorulmaktadır. Kadınların erdemi var mıdır? Onlar yurttaş olarak kabul edilmekte midir? Kadınların doğası nedir? Aristoteles' göre özgür insanın köleden, erkeğin kadından, babanın oğlundan üstünlükleri doğaldır. Çünkü hepsinde ruhun çeşitli kısımları bulunmasına rağmen; ruhlarının doğaları farklıdır. Ruhtaki düşünme yetisi kadında da biraz vardır ama kadın bu yetiyi kullanamaz (Aristoteles, 2017b: 1260a). Erkek ve kadın doğası, yönetme ve yönetilme söz konusu olduğunda farklılık gösterir. Kadın ve çocuklar özgür olsalar bile sonuçta yönetilen canlılardır. Erkek yönetmeye kadından daha uygundur, aynı şekilde yetişkin bir erkek yönetime çocuklardan ve gençlerden daha uygundur (Aristoteles, 2017b: 1259b). Kadın ve erkek arasında doğaları itibarıyla bir üstünlük farkı vardır. Erkek yöneten kadınsa yönetilendir (Aristoteles, 2017b: 1254b). Ev içindeki işleri erkek yapmaz. Aynı şekilde erkek tarladayken kadın ev işlerini yapmalıdır (Aristoteles, 2017b: 1263a-b). Sonuç itibarıyla kadın yönetilendir, aklını tam olarak kullanamadığı, duygularıyla hareket ettiği için yurttaş değildir.

Şimdi de çiftçiler, zanaatkârlar ve işçilerin neden yurttaş olarak kabul edilmediğine bakalım. Aristoteles, yurttaş olarak kabul edilen insanların gerçekten devlet yönetimine katılma yetilerine sahip olup olmadıklarına bakmaktadır. O, işçilerin yurttaş grubuna dâhil edilip edilemeyeceğini sormaktadır. En iyi devlet işçileri yurttaş yapmayacaktır. Eğer işçiler yurttaş olarak kabul edilirse, yurttaşların iyiliği sadece özgür insanlar için geçerli olmayacaktır (Aristoteles, 2017b: 1278a). Buradan anlaşılıyor ki Aristoteles'e göre yurttaşın doğası; iyi ve özgürdür. Aristoteles özgür insanlara yakışan ve yakışmayan şeyleri birbirinden ayırır. Yurttaşlar iyi ve özgür olmaları gerektiği için düşük düzeyde olan

işleri yapmamalıdır. Özgür bir insanın yaptığı iş, aklının ve ruhunun erdeme ulaşmasını engelliyorsa o iş vasıfsız bir iştir. Bu nedenle bir iş eğer bedene zarar veriyorsa ve para karşılığı yapılıyorsa o iş de vasıfsız bir iştir. Vasıfsız olan işler insanın aklını kaplar ve bir şey öğrenilmesine engel olur. Özgür insanlar yaptıkları işlerde sınırı aşarlarsa o yaptıkları iş de vasıfsız bir iş olur. Özgür insan bir işi, kendisi ve dostları için ve o işin değeri için yapar. Bir işi başka insanlar için yapan biri ya para karşılığı yapıyordur ya da köledir (Aristoteles, 2017b: 1337b). Çiftçi, zanaatkar ve işçiler ya devletin ya da işverenin bir nevi kölesi durumundadırlar. Çiftçiler, zanaatkarlar ve işçiler aklını kullanabilirler fakat onlar belli bir işi yapmak için eğitilmiştir. Dolayısıyla bu insanlar yurttaş değildir.

Sonuç itibarıyla boş zamanları değerlendirmek eğitimle kazanılır ve çaba ister. Her türlü eğitimde erdem ve yarar ilkelerine dayanan konular vardır. Özgür yurttaşlar boş zamanı çalışma olmaksızın bir mutluluk arayışı için kullanırlar. Özgür yurttaşların, dış nedenlerden kaynaklanan öğrenmeler sonucunda elde ettiği zorunlu bilgilerinin dışında; aldığı eğitimin tek bir amacı vardır: boş zamanların değerlendirilmesi (Aristoteles, 2017b: 1337b-1338a).

Aristoteles'e göre insan en iyiye ulaşmayı arzulayan, bu en iyiye de ancak toplum içerisinde yaşayarak ulaşabilecek bir doğaya sahiptir. Dolayısıyla insanın politik doğasının, onun ruhsal ve ahlaki yönüne bağımlı olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Aristoteles insan doğasını ele alırken sadece insana odaklanmaz. İnsanı incelerken, insanın kendi niteliklerini ve diğer canlı varlıklarla olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyar. İnsanın diğer insanlarla olan etkileşimine de önem veren Aristoteles, insan doğasını onu etkileyen tüm etkenleri göz önünde bulundurarak araştırır. Aristoteles insanın fiziki, ruhsal, ahlaki ve politik doğasını hem ayrı ayrı inceler hem de tüm bu nitelikleri birbirine bağımlı kılar.

İnsan her şeyden önce maddi bir varlıktır; fakat bu onu diğer varlıklardan ayıran bir nitelik değildir. İnsan doğası gereği madde ve form birlikteliğinden oluşur. İnsanın formu onun ruhudur. Fakat insan doğada ruha sahip tek varlık değildir. Onu farklı kılan hem maddesel olarak hem de form olarak farklı bir var oluş seviyesinde olmasıdır. İnsana canlılık veren şey ruhtur. Ruh ve beden özünde bütünlük arz eder. Yani Aristoteles düşüncesinde; ruh ile beden arasında bir bağlılık, ayrılmazlık söz konusudur. Ruh ancak bedenle birlikte vardır ve ruh insan bedeninin ilk etkinliğidir. Varlıklara canlılık özelliği veren ruhun

birtakım yetileri vardır. Bunlar; beslenme, büyüme, üreme, yer değiştirme, dinginlik, duyumsama, algılama, zekâ, akletme ve düşünme gibi bir takım yetilerdir. Fakat ruhun bu yetileri her canlı varlıkta bulunmaz. Aristoteles'e göre ruhsal yetiler hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bitkilerin ruhu beslenme ve üreme yetisine sahiptir. Hayvan ruhu, bitkisel ruhun yetilerine sahip olmakla beraber yer değiştirme ve duyumlama yetilerini içerir. İnsan ruhu ise hem bitkisel ruhun hem de hayvansal ruhun yetilerine sahiptir ancak insan ruhunun diğer canlı varlıklardan farklı olarak düşünme yetisi vardır. Canlı varlıklar içerisinde düşünme yetisine sadece insan ruhu sahiptir. İnsanın diğer canlılardan farklı olarak düşünen bir ruha sahip olması ona ne kazandırmaktadır? Bu soruya Aristoteles, insanın en iyiyi arayan bir doğaya sahip olduğunu buna da ancak kendi ruhunun akılsal etkinliği ile ulaşabileceğini söylemektedir. Anlaşılacağı üzere Aristoteles, insan ruhuna özgü olan düşünme yetisi ile iyi kavramı arasında bir bağ kurmaktadır.

Yaşama ve yaşamda kalma arzusu canlı varlıkların ortak yetileridir. İnsan diğer canlı varlıklardan farklı olarak sadece yaşamın değil iyi yaşamın da peşindedir. Yaşamda kalmak için akla gerek yokken, iyi yaşam için aklın varlığı zorunludur. Böylece ruhun düşünme yetisiyle iyi kavramı arasındaki bağlantı kurulmuş oluyor. Aristoteles'e göre iyi; her şeyin arzuladığı şeydir ve iyiyi arzulamak yalnızca insan doğasının gereğidir. En iyinin ne olduğu sorulduğunda, Aristoteles onun mutluluk olduğu söyler. Mutluluk ise Aristoteles'e göre; insan ruhunun akılsal etkinliğidir. İnsan için en iyi olan mutluluk, kendi kendine yeter bir edimdir ve en çok tercih edilen şeydir. Mutluluğa iyi bir karakter ve erdemlerle ulaşılabilir. Erdemler insanın en iyi şekilde yaşaması için gerekli olan ruhun halleridir. İnsandaki erdemler ise iki türdür: Düşünce erdemleri ve karakter erdemleri. Düşünce erdemleri bilgelik, doğru yargılama gibi erdemler olurken; karakter erdemleri ise cömertlik, ölçülülük gibi erdemlerdir. Yani Aristoteles'in insanı; erdemli olmayı, en iyiye ulaşmayı arzulayan bir doğaya sahiptir. Bu arzusuna ancak düşünen bir ruha sahip olduğu için ulaşabilir. Bu noktada Aristoteles'e göre insanın en iyiye, erdemli bir yaşama nasıl bir yaşamla ulaşabileceği sorusu onun doğasını ortaya koymak için cevaplanması zorunlu olan bir sorudur.

Aristoteles insanı toplum içerisinde yaşayan bir canlı olarak görür ve onun doğası gereği politik bir hayvan olduğunu söyler. İşbirliği yapmak amacıyla bir arada yaşama durumu sadece insana özgü değildir. Arı, karınca gibi hayvanlar da işbirliği yaparak yaşarlar. Bu hayvanlardan farklı olarak insan doğası gereği konuşur ve iyi ile kötüyü ayırt eder.

Dolayısıyla insan diğer canlılardan farklı olarak hem iyi hem de ahlaki bir yaşam algısına sahiptir. Doğası gereği iyi yaşamı arzulayan insan, bu amacına ancak polis içerisinde ulaşabilir. İnsan için en iyi; ruhun akla uygun etkinliği olarak tanımlanan mutluluktur. İnsan mutluluğa ancak devlet içerisinde ulaşabilir. Nitekim Aristoteles'e göre siyasal bir birlik kurma edimi sadece insan doğasına özgüdür. Aristoteles polis içinde yaşayan insanları yurttaşlar ve yurttaş olmayanlar olarak ikiye ayırır. Ona göre yurttaşlar polisin gerçek üyeleridir. Yalnızca yurttaşlar yönetime katılabilir. Yurttaş olmayanlar ise polis için gerekli işleri yerine getiren insanlardır. Aristoteles'e göre yurttaşlar doğası gereği özgürdür. Bu nedenle o; çocukları, köleleri, kadınları, işçi ve zanaatkârları yurttaş olarak kabul etmez. Aristoteles çocukları, henüz kendi akıllarını kullanma yetisine sahip olmadıkları için yurttaş olarak kabul etmez. Köleler ise politik insanların mülkleridir ve özgür olmadıkları için akıllarını tam olarak kullanamazlar. Kadınlarsa daha çok tutkularıyla hareket eder ve onların asıl görevi ev işlerini yapmaktır. Kadınlar bu nedenlerden dolayı yurttaş olarak kabul edilmez. İşçiler ve zanaatkârlar ise hem politik faaliyetlere katılmak hem de düşünme eylemini tam olarak yerine getirmek için yeterli boş zamana sahip olmadıkları için akli yetilerini tam olarak kullanamazlar. Bu nedenle de onlar yurttaş olarak kabul edilmezler.

İnsan sadece yaşayan bir canlı değildir. O aynı zamanda bilmek isteyen ve yaşamı anlamlı kılmaya çalışan bir varlıktır. Aristoteles'e göre insan doğası gereği düşünen bir ruha sahip olan, en iyiyi arzulayan politik bir canlıdır. Böylece Aristoteles'in ortaya koyduğu insanın; ruhsal, ruhsal doğasıyla en iyiye ulaşan, en iyiye ulaşmak için de toplum içerisinde yaşamak zorunda olan bir doğaya sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Aristoteles'e göre insanın doğası; ruhsal, ahlaki ve politik yetilerin ayrı ayrı işlediği bir doğa değil; sahip olduğu tüm bu niteliklerin birliğidir.

KAYNAKÇA

- Abbate, Cheryl E. (2016). "Higher" and "Lower" Political Animals: A Critical Analysis of Aristotle's Account of the Political Animal. *Journal of Animal Ethics*, 6 (1), 54-66.
- Anfinsen, R. (2015). Nature and the Political Ideal of Aristotle. *Revista Internacional de Filosofia*, (20), 145-161.
- Annas, J. (1996). Aristotle on Human Nature and Political Virtue. *The Review of Metaphysics*, 49 (4), 731-753.

- Arendt, H. (2018). *İnsanlık durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos'a etik*. (S. Babür, Çev.) Ayraç Yayınevi.
- Aristoteles. (2014a). *Fizik*. (S. Babür, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2014b). *Ruh üzerine*. (Z. Özcan, Çev.) Sentez Yayınları.
- Aristoteles. (2017a). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) Divan Kitap.
- Aristoteles. (2017b). *Politika*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.
- Aristoteles. (2020). *Eudemos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) BilgeSu Yayınları.
- Arslan, A. (2017). *İlkçağ felsefe tarihi 3. cilt*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, J. (1971-1972). Aristotle's Concept of Mind. *Proceedings of the Aristotelian Society*, (72), 101-114.
- Barnes, J. (2000). *Aristotle: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Caston, V. (2012). Aristotle's psychology. M. Louise Gill & P. Pellegrin (Eds.), *A Companion To Ancient Philosophy* (ss. 316-346). Blackwell Publishing.
- Erkızan, H. Nur Beyaz. (2012). *Aristoteles yazıları- metafizik ya da ilk felsefe üzerine*. Sentez Yayıncılık.
- Frede, D. (2006). Pleasure and Pain in Aristotle's Ethics, R. Kraut (Ed.), *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* (ss. 255-275). Blackwell Publishing.
- Hardie, W.F.R. (1964). Aristotle's Treatment of the Relation Between the Soul and the Body. *The Philosophical Quarterly*, 14 (54), 53-72.
- Jeager, W. (2019). *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. (G. Ayas, Çev.) İthaki Yayınları.
- Kaya, M. (2014). Aristoteles'in Ruh Anlayışı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 91-98.
- Kraut, R. (Ed.) (2006). *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*. Blackwell Publishing.
- Kullmann, W. (1991). Man as a Political Animal in Aristotle. D. Keyt & Fred D. Miller (Eds.), *A Companion to Aristotle's Politics* (ss. 94-117). Blackwell Publishing.

- Lawrence, G. (2006). Human good and Human Function. R. Kraut (Ed.), *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* (ss. 37-75). Blackwell Publishing.
- Lear, J. (2007). *Aristotle: the desire to understand*. Cambridge University Press.
- Miller, Fred D. (1995). *Nature, justice, and rights in Aristotle's politics*. Oxford University Press.
- Özcan, M. (2016). *İnsan felsefesi- insanın neliği üzerine bir soruşturma*. BilgeSu Yayıncılık.
- Pakaluk, M. (2005), *Aristotle's nicomachean ethics: An introduction*. Cambridge University Press.
- Peters, Francis E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. (H. Hünler, Çev.) Paradigma Yayınları.
- Ross, W. D. (2011). *Aristoteles*. (A. Arslan, Çev.) Kabalcı Yayınevi.
- Slakey, Thomas J. (1961). Aristotle on Sense Perception. *The Philosophical Review*, 70 (4), 470-484.
- Sorabji, R. (1974). Body and soul in Aristotle. *Philosophy*, 49 (187), 63-89.
- Waerdt, P.A. Vander. (1987). Aristotle's Criticism of Soul-Division. *The American Journal of Philology*, 108 (4), 627-643.